

TARİH ve MEDENİYET

ihlas
Süreli Yayınlar

Avrupa sahnelerine
Osmanlı müdahalesi..

Kanuni'den Bâli
Bey'e mektup var...

Azerbaycan
aydınlığı

Bayburt Müslüman
Dilendirmeler
Cemiyeti

Dün de ek iş
yapıyorlardı...

ÖĞRETMENİN BİTMİYEN DERDİ: GEÇİM

Osmanlı'nın yeşerdiği toprak: SÖĞÜT

ISSN 1300-4522

9 771300 452981

Kültür tarihimize Suriye

Suriye’de, Türk hakimiyetinden bakiyye

olarak kalan Türkmenler ve Çerkezler mevcuttur.

Türkmenler, sayıca en fazla Halep şehri civarında

bulunurlar. Bunlar şehir merkezinde önemli bir

mahalle kurmuşlar ve civardaki köylere de

yayılmışlardır.

Osmanlılar dönemindeki Suriye tabiri ile bugünkü anlamda Suriye'nin yanısıra Filistin, Lübnan ve Ürdün'ün bir kısmı kastedilmektedir. Osmanlı Devleti Şam'a gönderdiği *Lala Mustafa Paşa'dan Gelibolulu Mustafa Ali Paşa'ya, Köprülü Mehmed Paşa'dan Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa'ya, Ziya Paşa'ya, Ahmed Cevdet Paşa'ya ve Midhat Paşa'ya* kadar uzanan valileriyle bölgeye ne kadar önem verdiğini göstermiştir. Fakat Osmanlı sonrası, İran, Şam valiliğiyle Suriye'ye nüfuz etmeye çalışmış, siyasi ve manevi olarak Lübnan'daki Şii kesimin de desteğiyle bir çoğalma göstermiş ve önemli bir demografik güç haline gelmiştir.

Eskiden meşhur olan "*Şam ekmeği*" bugün özelliğini kaybetmiştir. "*Şam fıstığı*" ise tamamıyla yanmıştır. Şam'da fıstık yetişmez, söz konusu ürün aslında Antep'e ait olup, ihracat merkezi Şam olduğu için böyle bir galat ortaya çıkmıştır. Aslen "*çam fıstığı*" olan "*Şam fıstığı*" da aynı türdendir. "*Şam hırkası*" eskiden meşhur olan bol kollu, yakası açık bir hırkadır.

"Şam babası" ailesi üzerinde nüfuzu olmayan kişiler için kullanılır. "*Söme*" kadın başörtüsüne verilen isimdir, "*Şam ipeği*" gibi eskiden meşhurmuş. "*Şam işi sedef*", gömme tekniği ile yapılan, etrafı tellerle işlenmiş, badem motiflerinden oluşan bir mat sedef türüdür.

"*Şam işi tesbih*" fildişi üzerine gümüş kakma ile yapılır. Firuze tesbihler de Şam'da meşhurdur. "*Şambaba tatlısı*" evvelden İstanbul'da meşhur olan, son zamanlarda Hacı Bekir'in yaptığı bir tatlı çeşididir. "*Damıska*" Şam'da yapılan bir iplik çeşidi, "*Şam kapısı*" şehir, sur ve kalelerde Şam'ın yönünü gösterir kapı.

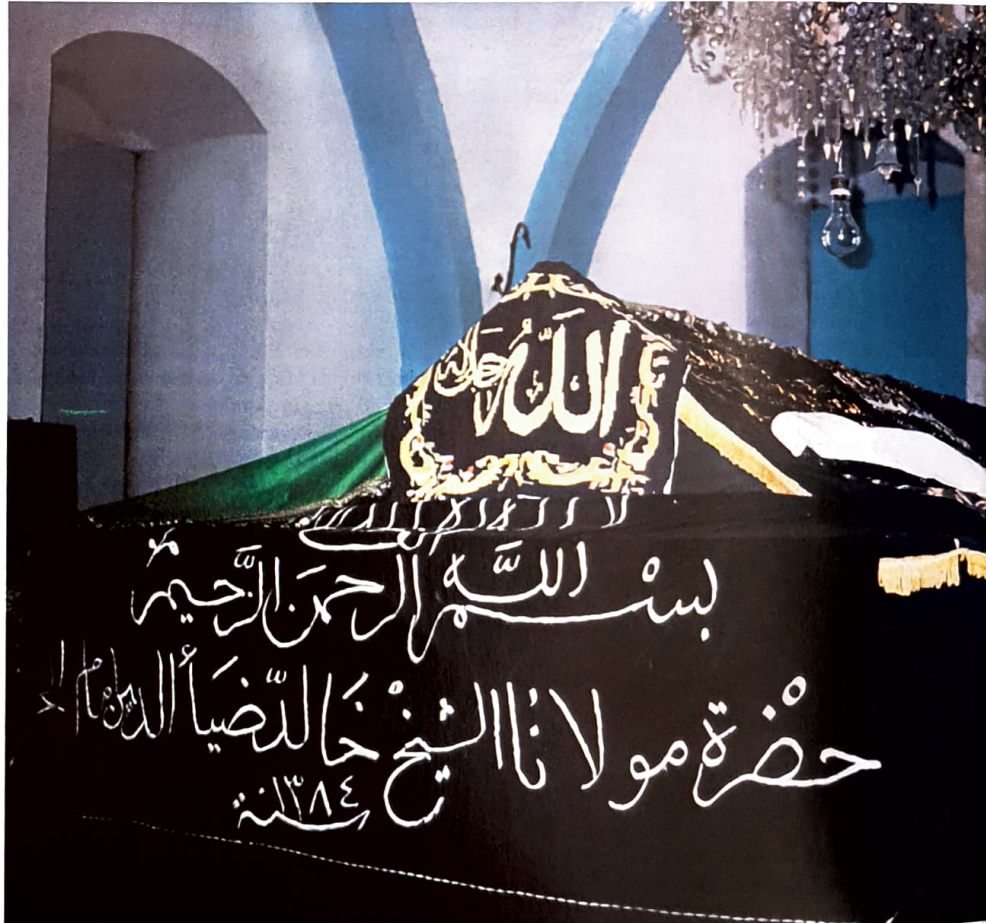
Cumhuriyetimizin ilk yıllarına kadar Halep'te, Şam'da, hatta Lübnan'da Türkçe neşriyat yapıyordu. Lübnan-Cünye'de feylosof *Rıza Tevfik*, Şam'da ve Halep'te *Refik Halid* ve yine Halep'te *Ref'i Cevad* (Ulunay) ile *Mevlânâzâde Rifat Bey* çok tanınmış şahsiyetlerdi. Hatta *Halide Edip Adıvar* gibi kadın yazarlar dahi bölgeyle ilgilenmişler ve orada bazı çalışmalarda bulunmuşlardı. Yine Cemal Paşa'nın Suriye Valiliği sırasında yanında bulunan *Falih Rifık Atay*'ın Zeytindağı adlı kitabı da çok meşhurdur. Ayrıca, *Cemal Paşa'dan* sonra ordu komutanlığı yapan *Liman Von Sanders*'e kadar kişilerin yayınladığı hatıratlar da bölge hakkında önemli bir kaynak mahiyetindedir. Bugün artık Türk yazarların bölgeye ilgisi kalmamıştır.

Bölgedeki oryantalist araştırmaların merkezi Şam Fransız-Arap Araştırmaları Enstitüsü'nün faaliyetlerinin yanısıra *J. Sauvaget, H. Laoust, D. Sourdel, J. Sourdel* ve *M. Arkova* gibi bölge uzmanlarının da kayda değer çalışmaları vardır.

Fransa dışında *Patrick Seale, Daniel Pipes, Graham Fuller, Alain Makovsky* gibi bölge uzmanları da bulunmaktadır.

Suriye'deki Türk kültürünün önemli bir bakiyyesi olan Caber'deki *Süleyman Salı*'ın mezarı ise Suriye hükümetinin Fırat üzerinde yaptırmış olduğu barajın altında kalmıştır.

Yazı ve fotoğraflar:
Halük Dursun*

Meshur Seyhülislâm Ebussuud Efendi'ye Kanuni zamanında mukaddes diyarların neresi olduğuna dair bir soru sorulur. Ebussuud Efendi fetvasında "mutlaka diyâr-ı Şam'î'ye arz-ı mukaddes derler" şeklinde cevap verir. Seyhülislâm aynı zamanda bir müfessir olarak İslâm ulemâsının bu mevzûyu eskiden beri incelediklerini ve Kur'ân-ı Kerim'deki "Ettin" sûresinde bu sorunun cevabını bulduklarını söyler. Kendisinden sonra da İslâm ulemâsı bu konuda hem fikir olmuşlar ve söz konusu edilen sûrenin birinci ayetindeki "tin" (incir) mânâsının Hazreti İbrahim'in peygamberlik yaptığı diyar olan ve incir yetişen bir memleket olduğu bilinen Dımaşk'a (Şam) tekabül ettiği sonucuna var-

mışlardı. Razi tefsirinden, son devir ulemâsından Babanzâde Ahmed Naim'e kadar ilim sahipleri bu konuda hep mutabık kalmışlardı.

Sultan Selim-i evvel "şın" harfinin âlâmeti olduğu Şam şehrine girdiği zaman; "sin'in şın'a girmesiyle ben de kurtulacağım" diyen Muhyiddin Arabî'yi hatırlamıştır. Daha sonra da Sultan, bu sözden hareket ederek Şam'a girer girmez tıpkı Fatih'in Eyüb'de Ebâ Eyüb el-Ensâri'nin türbesini yaptırdığı gibi Şam'da Muhiddin-i Arabi Hazretleri adına bir türbe ve külliye inşa ettirmiştir.

Büyük bir İslâm âlimi olan, Mecelle müellifi, tarihçi ve âlim Ahmed Cevdet Paşa: "Şam-ı Şerif Valiliği mübarek bir memuriyetim ki, bu sebeple gözüm İstanbul'da Rusyalılar'ı görmedi" diyerek 93 Harbi sonrasında Ruslar'ın Yeşilköy'e kadar geldikleri sırada Şam'da bulunmasına şükr etmiştir.

Yine Şam valilerinden şair Ziya Paşa, "Şam valiliğim sırasında hiçbir hizmette bulunmadıysam en azından Muhiddin-i Arabi'nin türbesini tamir ettirdim" demektedir.

Selaheddin Eyyubi'nin bu şehirde gömülerek türbesinin önemli bir ziyaretgâh olmasından sonra birçok kişi buraya teveccüh etmiş, büyük nakşî şeyhlerinden tarik-i nakşibendiyyenin halidiye kolunun kurucusu Mevlâna Halid-i Bağdadi Hazretleri de Muhiddin-i Arabi'nin hemen yakınına Cebel-i Kas-yûn'a defn edilmiştir. Son padişah Vahideddin Han da öldüğünde Şam'a gömülmek istediğini bir vasiyetnâme olarak belirttiğinden, maceralı bir mücadele sonucunda Şam'daki Mimar Sinan eseri olan Selimiye (Süleyma-

Şam'daki Süleymaniye Camii'nin giriş kapısında tel- le çevrili bahçe, külliye'nin haziresi olarak kullanılır. Bu mezarlıkta, Osmanlı hanedanının son üyelerinin bir kısmı medfündür. Aralarındaki en meşhuru da Sultan Vahdeddin'dir. Bu son Osmanlı padişahı, haziredeki en basit ve en sade mezarda yatar. İtalya'da San Remo'da ölen Vahdeddin'in naaşı uzun bir maceradan sonra buraya gelebilmiştir. Sabık Sultan, ölümünden önce Şam-ı Şerif'e götürülüp, Selaheddin-i Eyyubi türbesinin yanında gömülme arzusunun vasiyet ettiği halde Suriye hükümetinin izin vermemesi yüzünden bu, mümkün olamamıştır. Vahdeddin'in tabutu ölümünden sonra bir gemiyle önce Beyrut'a getirilmiş, sonra da Şam'a taşınmıştır. Bugün Şam'da cedlerinden Sultan Süleyman ve Sultan Selim-i saninin Mimar Sinan'a yaptırmış olduğu Selimiye Camii avlusunda mandalina ağaçları altında yatmaktadır. Bugün, Sırbistan'da kalan Kosova'daki Sultan Murad'ın türbesi bile son derece bakımlı ve ziyarete açık olduğu halde bir Müslüman ülkesinde bulunan bu son Osmanlı sultan-halifesi türbesiz ve ziyaretçisiz tarihin hakkında vereceği beraat kararını beklemektedir.

niye) camii haziresine defn edilmiştir.

Şam'ın, Emevîler'in en önemli şehri olması İslâm devletinin idare merkezini Medine ve Küfe'den devr alması, Yezid'in ehli beyt taraftarlarına karşı burayı merkez alarak hareket etmeleri ve daha sonra Kerbelâ hadisesinin vukû bulması üzerine ehli beyt muhabeti fazla olan müslümanlarca Şam ve ahali gözden düşmüştür.

Türkler Suriye'de

Emevi, Abbasi ve Fatımî gibi İslâm dönemlerinin ardından, 11. asrın ikinci yarısında Türkler, Suriye'de görülmeye başlamışlardır. Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Bizans'a karşı yaptığı seferler çerçevesinde Halep yoluyla Suriye'ye girmişler,

Suriye, İslâm ulemâsının, mücahidlerin ve özellikle mutasavvıfların çok ilgisini çekmiştir. Muhiddin-i Arabi Hazretleri'nden İbn-i Haşim'e, İbrahim Ethem'den Hacı Bayram-ı Veli'ye kadar birçok mutasavvıf Şam'da bulunmuştur. Şems-i Tebrizi'nin dergâhı da Şam'da yer almakta ve Mevlânâ Celâleddin-i Rumî görüşmek için Şam'a gitmekteydi. Mevlânâ Hazretleri bir müddet Şam'da kaldığı gibi oğlu Sultan Veled de Şam'a gidip Şems-i Tebrizi'yi Konya'ya getirmiştir. Şu anda Şam Mevlevihanesi harap olmuştur. Büyük Halveti şeyhlerinden Kuşadalı İbrahim Halveti de Şam'da irşâd faaliyetinde bulunmuş, Şam Valisi Hacı Ali Paşa kendisine intisab etmişti. Anadolu'ya nakşibendiliğin Halidiye kolunu yayan Mevlânâ Halidi Bağdadi Hazretleri, Şam'da meşhur dergâhını kurmuş ve orada ölmüştür. Türbesini Osmanlı padişahları inşa ettirmiş ve daha sonra tamirini üstlenmişlerdir. Suriye'deki Halidilik hareketi kuzeyde Şeyh Ahmed el-Haznevi ve Şeyh İzzeddin gibi önemli mutasavvıflar tarafından sürdürülmüştür.

Suriye, Hristiyanlar için önemli bir ülkedir. Süryani-i kadim denilen Aramiler, Suriye'yi anavatan olarak tanırlar. Süryani-i kadim cemaatinin merkezi yani patrikhanesi idari açıdan Şam'da bulunur. Patrikhane'nin resmi adı ise Antakya ve bütün Doğu'nun patrikhanesidir. Şam'daki Süryani Patriği İgnatius Zakka I. Iwas da Antakya'nın ve bütün Doğu'nun Patriği ünvanını kullanır. Patrik Efendi, 1933 Musul doğumludur. Teoloji, felsefe, tarih ve hukuk tahsili yapmış; Arapça, Süryani- ce ve İngilizce öğrenmiştir. Süryaniler ve tarihleri hakkında da eserler kaleme alan bir müelliftir. Türkiye'ye def'aten gelmiş ve Kenan Evren başta olmak üzere devlet büyükleriyle görüşmüştür. Süryaniler'in, Suriye'deki Hassake şehrinde bir büyük katedralleri olmakla beraber, esas tarihî manastırları Türkiye'deki Mardin yakınlarında bulunan Deyrüzzafran ve Midyat'taki San Gabriel Manastırı'dır. Resimde Şam'daki patrikhanede yapmış olduğumuz görüşmeden hemen sonra Patrik Efendi'yle beraber gözükmekteyiz.

Şam'ın en önemli ve tarihi ticaret merkezi Hamidiye Çarşısı'dır. Sultan II. Abdülhamid yaptırdığı için bu isimle anılır. Çarşı, bizim Kapalıçarşı'nın küçük bir modelidir. İçindeki esnafın önemli bir kısmı Ermeni, Rum ve Süryani'dir. Bu gayrimüslim esnaf genellikle kuyumculuk, sarraflık, antikacılık, gümüş ve hediyelik eşya ticareti yapar. Çarşının girişinden dümdüz gidilirse Emevi Camii'ne çıkılır. Hafız Esad'ın camiye gittiği günler (cuma ve bayram namazlarında) çarşı temizlenir, esnaf, Hafız Esad geçerken tatil dahi olsa dükkânları açık kapıda beklemek zorundadır.

Suriye'deki Ehl-i Sünnet dışı ve gayrimüslim hareketler, tarih boyunca hep etkili olmuşlardır. Suriye Ermenileri, bilhassa Halep'te önemli bir güç olarak ticaret ve finans dünyasına yerleşmişlerdir. Şam'da önemli sayıda Hristiyan Arap bulunduğu gibi Ortodoks ve Katolik Rum da mevcuttur. Bunların dışında Dürziler'in önemli bir kısmı Lübnan sınırında kalmalarına rağmen, Osmanlılar'ın Havran dedikleri bölgede, Cebel-i Dürüz ismindeki dağlarda, hâlâ asimile olmamış ve marjinal kalmış bir grub olarak yaşama-ya devam eder. Dürziler, sosyolojik-etnik özellikleriyle beraber folklorik hususiyetlerini de önemle korumuşlar ve bilhassa Züveyda şehrinde Dürzi erkekleri siyah ve beyaz renklerden meydana gelen mahalli kıyafetleriyle göze çarpmaktadır. Resimde Züveyda otoparkında bekleyen Dürzi erkekleri gözük-mektedir. (Solda üstte)

Kasyün Dağı, İslâm inancına göre mukaddes dağlardan birisidir. Eteklerinde Muhyiddin-i Arabi Türbesi, biraz yukarıda Halid-i Bağdadî Türbesi, zirvede ise birçok velî, sahabe mezarı, Kabil'in Habil'i katlettiği yer olan Mağara tûd-Dem (Kan Mağarası) vardır. Yine bu dağda Ashab-ı Khef Mağarası da Müslümanlar'ın önemli ziyaret yerlerindedir. Türk asıllı Şamlılar, genellikle bu dağda otururlar. Kıbrıs Türkleri'nden Şeyh Nazım Efendi'nin dergâhı da bu dağdadır. Ashab-ı Khef'in önündeyim. Arkamda Eski Şam'ı görüyorsunuz. (Üstte)

özellikle Afşin ve Atsız Beyler bölgeye hakim olarak 1071'de Kudüs'ü teslim almışlardır. Atsız Bey, Kudüs'den sonra Akka (İsrail), Sur, Trablussam (Lübnan) ve nihayet Dımaşk'ı (Şam) da 1076 tarihinde ele geçirmiştir. Atsız'dan sonra Tutus Bey, Halep (1080) ve Antakya'ya (1084)de hakim olmuştur.

Bizanslılar'la başlayan Hristiyanlar'ın Suriye'ye ilgisi, Franklar idaresindeki Haçlı ordularının 1098'de önce Antakya'ya ve daha sonra Kudüs'e (1099) saldırılarını kendini göstermiştir. Haçlılar'a karşı İmadeddin Zengi, Nureddin Zengi ve Selahaddin Eyyûbi gibi hükümdârlar komutasında Müslümanlar direnmişlerdir. Haçlılar'dan bir kısmı siyasi idareleri sona erdikten sonra da Suriye'de kalmışlar ve bölgede önemli bir Hristiyan cemaat meydana getirmişlerdir. Bundan sonraki dönemde Osmanlılar gelene kadar Suriye'nin idaresi Memlûklüler'de kalmıştır.

Osmanlı idaresinde Suriye'de, Cezzar Ahmed Paşa'nın Napolyon Bonapart'a karşı Akka direnişi, Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Mısır'dan Suriye'ye doğru ilerlemesi Osmanlı'yı uğraştırmıştır. Tanzimat'tan sonra Lübnan'dan başlamak üzere Suriye'nin gayrimüslimleri de hareketlenmiş ve Maruniler önce Dürziler'le, sonra Nusayriler'le çatışmışlardır. Ortadoğu'daki en büyük Katolik grubu meydana getiren Maruni cemaati, Fransa'nın büyük desteğini kazanmış, Ermeniler, Süryaniler ve Greklerle birlikte bölgedeki Hristiyan gücün temsilcisi olmuşlardır. Lübnan'da Beyrut yakınlarındaki Şuf dağlarında ve Suriye bölgesindeki Cebel-i Dürüz'de yoğunlaşan Dürziler ise özellikle Havran'da ve Züveyda şehrinde kendi idarelerini yarı özerk bir şekilde tesis etmişlerdi.

Sultan II. Abdülhamid, "İslâm Birliği" siyaseti doğrultusunda Bağdat ve Hicaz demiryolunu yaptırdığında payitaht ile Arap yarımadası arasındaki bağlantıyı sağlamayı düşünmüştür. Buna karşılık büyük Avrupa devletlerinin desteklediği misyoner teşkilatları Arap milliyetçiliğini uyandırmışlar ve bilhassa Hristiyan Araplar'ı Osmanlılar'a karşı zararlı faaliyetlerde bulundurmışlardır. Bu maksatla Beyrut'da Cizvit papazları tarafından 1878 yılında kurulan St. Joseph Üniversitesi ve Amerikalılar'ın Protestan Koleji tesiri olmuştur.

I. Dünya Savaşı çıktığında Osmanlılar Kanak Cephesi'ni tesis etmişler ve başına da meşhur ittihaçlardan Cemal Paşa'yı Suriye Valisi olarak tayin etmişlerdir. Cemal Paşa, bir taraftan Süveyş Kanalı'nda İngilizler'e karşı mücadele ederken, diğer yandan da yabancı istihbarat teşkilatlarının kışkırttığı Arap kavmiyetçileriyle uğraşmış ve ihânet, büyük boyutlara erişince de bugün dahi hâlâ tartışılan çok sert tedbirlerle ayaklanmayı bastırmak zorunda kalmıştır. Filistin cephesinde İsmet İnönü, Ali Fuat Paşa gibi subayların bulunduğu Osmanlı ordusu, İngiliz General Allenby karşısında başarı gösteremeyip, Gazze'de önemli bir direniş sergilemesine rağmen mağlup olmuşlardır. İngilizler, daha sonra Kudüs'e girmişler (1917) ve

Şam yönetimini Mekke Şerifi'nin oğlu Emin Faysal'a devr etmişlerdir.

Fransızlar Suriye'yi bölüyor

Yıldırım Orduları Komutanı Liman Von Sanders ve Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde Osmanlıların Toroslar'a kadar geri çekilmesinden sonra 30 Ekim 1918'deki Mondros Mütarekesiyle Türkler'in Suriye'deki fiili ve askeri hakimiyeti sona ermiştir. 7 Mart 1920'de toplanan Suriye Kongresi, Emîr Faysal'ı Suriye Kralı olarak ilân etmiş, fakat idareyi alan Fransızlar duruma el koyarak Suriye'yi Şam, Halep ve Alevi bölgesi adı altında üçe bölmüşlerdir. O zamana kadar Nusayri adıyla anılan bölge insanları, Fransa'nın çıkardığı "alevi" başlığı altında Lazkiye merkezli bir devletçik kurmuşlardır. Havran bölgesi Dürzileri ise Suriye dışında kalmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında Fransa'nın çekilmesiyle Suriye kısmen birliğini sağlamış ve istiklâline kavuşmuş olmakla birlikte, bu sefer de siyasi çekişmeler ve iç harplerle yıpranmaya devam etmiştir.

Suriye - Nusayri cemaatinden olan Hafız Esad, en sonunda Arap milliyetçilerince kurulan Sosyalist Baas Partisi öncülüğünde Suriye rejimine askeri darbe sonucunda hakim olmuştur.

Suriye'de, tarihi Türk hakimiyetinden bağıyla olarak kalan Türkmenler ve Cerkezler mevcuttur. Türkmenler, sayıca en fazla Halep şehri civarında bulunurlar. Bunlar şehir merkezinde önemli bir mahalle kurmuşlar ve civardaki köylere de yayılmışlardır. Türkiye'deki Cumhuriyet rejimi sonrasında Refik Halit Karay, Mevlanzade Rifat Bey ve Refi Cevat Ulunay gibilerin Halep'teki yayın faaliyetleri bu şehirde bir tür faaliyet meydana getirmişse de daha sonra kültürel etkinlik, yerine sadece sosyolojik bir hüküm kalmıştır.

Halep Türkmenleri'nin dışında, Türkiye'nin Samandağ ilçesinden başlamak üzere Lübnan'ın Trablussam bölgesine kadar devam eden Akdeniz kıyı kesiminde de Lazkiye'nin Bayır, Bucak (Basit), Behlülüye nahiyelerinde yaşayan Türkmenler ile Golan Türkmenleri bulunmaktadır.

Daha çok dağ köylerinde ziraat ve hayvancılıkla uğraşan, Türkmenleri Lazkiye şehir merkezinin dışında, Hatay sınırına Bayır-Bucak doğru olan bölgesinde yoğunlaşmıştır. Bunlar, Halep ve Şam şehir merkezlerinde oturanlar gibi süratle asimile olmakta ve argo kültürü tarafından entegrasyona tabi tutulmaktadır.

Golan Türkmen grubu ise stratejik önemi haiz bulunan ve İsrail tarafından işgal altında olan Golan Tepeleri'nde yaşamaktadır. Bunlar da İsrail işgali üzerine topraklarını terketmişler ve Suriye'nin Kuneytra ve Şam şehirlerine yerleşerek hızla entegrasyon sürecine girmişlerdir. ❖

* Yrd. Doç. Dr.; Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.